

ВЫКАСТАННЕ ПРЫЁМУ ПЕРАКЛАДУ НА ЗАНЯТКАХ ПА БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ (ПРАФЕСІЙНАЙ ЛЕКСІЦЫ)

А.Г.Міхалевіч, Н.Р.Мордас (БДПУ)

Сучасная канцэпцыя выкладання любой мовы, у тым ліку і беларускай, накіравана на фарміраванне лінгвістычнага мыслення будучых спецыялістаў і выхаванне нацыянальна свядомай моўнай асобы з актыўнай жыццёвай пазіцыяй, таму мае прафесійна-арыентаваны і камунікатыўны характар. У якасці асноўнай мэты пры гэтым выступае авалоданне мовай як сродкам міжкультурных і прафесійных зносін, для чаго ў ВНУ Беларусі ўведзена дысцыпліна “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”. Менавіта яна не толькі фарміруе камунікатыўна развітую асобу, але і дапамагае студэнтам далучыцца да багаццяў нацыянальнай культуры. Паколькі рэалізацыя пастаўленай мэты прадугледжвае фарміраванне уманняў правільнага вуснага і пісьмовага маўлення, то пры авалоданні спецыяльнасцю нельга абйсціся на занятках без прыёму перакладу і, адпаведна, не ўлічваць такой моўнай з’явы, як білінгвізм, якая нярэдка прыводзіць да пэўных нарматыўных парушэнняў. Пад білінгвізмам (двухмоўем) пры гэтым варта разумець валоданне дзвюма мовамі і папераменнае карыстанне імі ў залежнасці ад умоў моўных зносін.

Пры разглядзе праблем білінгвізму непазбежна паўстае пытанне аб інтэрферэнцыі, якая амаль нязменна прысутнічае ў вусным і пісьмовым маўленні асоб, што валодаюць дзвюма мовамі. Сёння пад інтэрферэнцыяй разумеюць выпадкі адхілення ад адной з моў, што ўзніклі ў маўленні носьбіта двухмоўя.

Аналіз цяжкасцей з перакладам спецыяльных тэкстаў з рускай мовы на беларускую, абумоўленых прысутнасцю з’яў інтэрферэнцыі, паказаў, што яна можа праяўляцца на ўсіх моўных узроўнях і ва ўсіх моўных аспектах. У адпаведнасці з гэтым у лінгвістыцы вылучаюцца розныя яе тыпы. Паколькі вуснае прафесійнае маўленне будучых спецыялістаў, у тым ліку і ў час перакладу спецыяльнай літаратуры, вызначаецца шматлікасцю ўжывання з’яў лінгвістычнай інтэрферэнцыі, намі выяўлены перш за ўсё яе асаблівасці на фанетычным узроўні.

Як вядома, фанетычныя сістэмы рускай і беларускай моў маюць шмат агульных рыс: наяўнасць карэляцыі палатальных і велярызаваных, звонкіх і глухіх зычных; наяўнасць асіміляцыі зычных па звонкасці-глухасці і інш. Аднак маюць месца і шматлікія адрозненні, якія і з’яўляюцца першапачатковай прычынай фанетычнай інтэрферэнцыі. Так, у рускай літаратурнай мове ўжываецца цвёрдая і мяккая фанема [р], а фанема [ч’] рэалізуецца толькі ў мяккім гуку. Арфаэпічныя ж нормы беларускай мовы патрабуюць толькі цвёрдага іх вымаўлення. У выніку ўздзеяння рускай мовы будучыя спецыялісты, у тым ліку і юрысты, вымаўляюць з парушэннем нормаў словазлучэнні тыпу *заклю[ч’]энне [ш’]любу, прававое*

[p']эгуляванне [p']экламы і інш. Даволі часта сустракаецца вымаўленне выбухнога [ɟ] замест адпаведнага фрыкатыўнага задненёбнага: [ɟ]рамадзянска-прававыя дэлікты, [ɟ]арантыя права на жыццё. У маўленні студэнтаў таксама адзначаецца шэраг асаблівасцей маўлення, абумоўленых розным характарам рэалізацыі адносна ідэнтычных з пункту гледжання фаналогіі гукаў рускай і беларускай моў. Уплыў беларускай мовы, напрыклад, назіраецца ў вымаўленні рускіх мяккіх зубных [d'], [m']. У беларускамоўнай фанетычнай сістэме ім адпавядаюць пярэднепалатальныя прэдарсальныя [dз'], [ц']. У выніку інтэрферэнцыі замест рускіх гукаў [d'], [m'], якія вымаўляюцца з лёгкай фрыкацыяй, але без пераносу асноўнай артыкуляцыі ў палатальную зону, студэнты-білінгвы, гаворачы па-руску, вымаўляюць значна палаталізаваныя беларускія гукі [dз'], [ц']. Напрыклад: [dз']e[ц']кое насиліе.

Уздзеянне рускай мовы на беларускую мае вынікам і вымаўленне рускіх цвёрдых зубных [c], [z] перад наступным мяккім зычным (акрамя ɟ, ɥ, x) замест палатальных [c'], [z']: *фінансавыя магчыма[с]ці, крымінальная адказна[с]ць*. Яшчэ адну групу асаблівасцей рускага вымаўлення студэнтаў складаюць адрозненні ў характары функцыянавання чаргавання зычных [ɟ]/[x], [ɥ]/[j]. У пазіцыі канца слова (напрыклад, *службовы падло[ɟ]*) студэнты вымаўляюць гук [к], замест шчыліннага [j] -- гукі [в] або [ф]: *наяўнасць незаконных мігранта[ф]*.

Характэрнай асаблівасцю вакалізму беларускай мовы, як вядома, з'яўляецца поўнае аканне. Гэтаму правілу падпарадкоўваецца і вымаўленне прыназоўніка *без* і часціцы *не* ў пазіцыі перад словам, у якім націск падае на першы склад. Як вынік уплыву рускай мовы на беларускую можна разглядаць вымаўленне тыпу *б[э]з права, апэратыўны эксперымент праводзіцца н[э]* толькі ў адносінах да здзейсненага дзеяння.

Асобна неабходна адзначыць характар вымаўлення зубных [d], [m] у словах іншамоўнага паходжання: пад уздзеяннем рускамоўнай фанетычнай сістэмы ў большасці запазычаных слоў памылкова ўжываюцца палатальныя гукі [dз'], [ц'] замест велярызаваных [d], [m]: *юры[дз']ычная асоба, адміністрацыйны ко[дз']экс* і інш.

Сярод выпадкаў фанетычнай інтэрферэнцыі выяўляецца недастаткова паслядоўная рэалізацыя характэрных для беларускай мовы фанетычных з'яў: эпентэзы (*эты[а]логія*), пратэзы (*на[у]чальны*), дыярэзы (*абла[ст]ны*), прыпадабнення шыпячых да свісцячых (*кансультуе[ш]ся*) і г.д.

У пісьмовым маўленні будучых спецыялістаў часта мае месца сінтаксічная інтэрферэнцыя, якая істотна адрозніваецца ад іншых відаў інтэрферэнцыі. На сінтаксічным узроўні не сустракаюцца адрозненні ў семантыцы адзінак, што звязана з універсальным характарам плана зместу ў сінтаксісе: тут назіраецца агульнасць сінтаксічных адносін і

сувязей, асноўных сінтаксічных мадэляў і сінтаксічных пазіцый. Пры падабенстве плана зместу сінтаксічных адзінак у беларускай і рускай мовах даволі значнымі выступаюць разыходжанні ў фармальным аспекце. Асабліва выразна яны праяўляюцца ў словазлучэннях з аб'ектнымі і акалічнаснымі семантыка-сінтаксічнымі адносінамі паміж кампанентамі. Своеасабліваць роднасных моў у перадачы аб'ектнага значэння можа датычыцца як беспрыназоўнікавых, так і прыназоўнікавых словазлучэнняў і заключаецца, напрыклад, у наступным:

- 1) дзеясловы *выбачаць (прабачыць), дараваць, дзякаваць (аддзякаваць, падзякаваць)* у беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з давальным склонам (*не варта дараваць парушальніку за падман*); у рускай – з вінавальным (*не следует простить нарушителя за обман*);
- 2) дзеясловы *дзівіцца, жартаваць, кпіць, насміхацца, падсмейвацца, рагатаць, смяцца, цешыцца* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з родным склонам і прыназоўнікам *з* (*нельга кпіць з хворага*); у рускай – з творным і прыназоўнікам *над* (*нельзя издеваться над больным*);
- 3) дзеясловы і аддзяслоўныя назоўнікі са значэннем *жалю, смутку, тугі* ў беларускай мове ўтвараюць словазлучэнні з месным склонам і прыназоўнікам *на* (*сумаваць на Радзіме*); у рускай – з месным склонам і прыназоўнікам *о, об* (*грустит о Родине*).

Выяўляецца адметнасць беларускай і рускай моў таксама ў словазлучэннях з акалічнаснымі часавымі адносінамі, якая заключаецца перш за ўсё ў тым, што ў кожнай мове ёсць свае сродкі перадачы згаданых адносін: *а, напроці, пад час, праз, у часе, у часы – в течение, в продолжение* (*варта актуалізаваць інавацыі ў дзейнасці на працягу ўсяго перыяду навучання – следует актуализировать инновации в деятельности на протяжении всего периода обучения*).

Такім чынам, пераклад спецыяльнай літаратуры павінен займаць на занятках па беларускай мове (прафесійнай лексіцы) значнае месца, і для таго, каб ён быў больш паспяховы, належыць улічваць ярка выражаную спецыфіку перш за ўсё на фанетычным і сінтаксічным узроўнях пры кантактаванні блізкароднасных моў.